

บทที่ 1

ประวัติและนโยบายการปกครอง เมืองสงขลา ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

สถานที่ตั้งและสภาพภูมิรัฐศาสตร์

สงขลาเป็นเมืองท่าที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแหลมมลายู จัดเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของหัวเมืองทางภาคใต้ เริ่มปรากฏความสำคัญมาช้านานนับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรีจนกระทั่งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เดิมตัวเมืองสงขลามีไค้ที่ตั้งตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีการย้ายเมืองเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มต้นจากที่ตั้งบริเวณหัวเขาแดง¹ เมืองนี้จะมีกำเนิดขึ้นเมื่อใดไม่อาจทราบได้ แต่เท่าที่ปรากฏความสำคัญของเมืองสงขลาในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ระยะเวลาที่สงขลาไค้มีบทบาทในการก่อกบฏนั้นที่ตั้งของเมืองสงขลาที่ตั้งอยู่บริเวณฝั่งเขาแดงแล้ว²

ต่อมา พ.ศ. 2223 รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทางกรุงศรีอยุธยาไค้ส่งกองทัพมาปราบกบฏไค้สำเร็จ บ่อม กู ประคุด หอรบ เมืองสงขลาหัวเขาแดงถูกทำลายเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นเมืองสงขลาจึงตกอยู่ในสภาพเมืองร้าง จนกระทั่งราว พ.ศ. 2228 ไค้มีการสร้างเมืองใหม่ ตัวเมืองตั้งอยู่เข้าไปในอ่าว จดฝั่งตะวันตกของปากน้ำสงขลา แต่ยังคงตั้งอยู่ฝั่งเดียวกับเมืองเก่า บริเวณเชิงเขาแดง ปากทะเลสาบสงขลาในปัจจุบัน

¹ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลหัวเขา อยู่ในเขตอำเภอเมืองสงขลา

²ผู้ว่าราชการจังหวัดและคณะกรรมการจังหวัดสงขลา, จังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย เล่ม 3 งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุฯ, 2500), หน้า 4.

บริเวณฝั่ง เขาแดงยังคงเป็นที่ตั้งของเมืองสงขลาตลอดจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา
ต่อมาตัวเมืองสงขลาได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านแหลมสน¹ บริเวณนี้มีวัดสุวรรณคีรี และวัดบ่อทรัพย์
เป็นปูชนียสถาน จากนั้นเมืองสงขลาแหลมสนก็เป็นที่ตั้งของเมืองมาตลอดจนถึงรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้มีการย้ายเมืองไปตั้งที่บ่อทราย ซึ่งอยู่
คนละฝั่งกับเมืองเดิม โดยมีทะเลสาบสงขลาคั่นกลาง บริเวณบ่อทรายนี้เองเป็นที่ตั้งของ
เมืองสงขลาต่อมาจนทุกวันนี้

สำหรับตำแหน่งที่ตั้งของเมืองสงขลาปัจจุบัน ตั้งอยู่ ณ เส้นรุ้งที่ $7^{\circ} 12'$ เหนือ
เส้นแวงที่ $100^{\circ} 35' 30''$ ตะวันออก² มีเนื้อที่ประมาณ 7,322.003 ตารางกิโลเมตร³
และมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงคือ

ทิศเหนือ จดจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดพัทลุง

ทิศตะวันออก จดจังหวัดปัตตานี และตกทะเลในอ่าวไทย

ทิศใต้ จดจังหวัดยะลา และรัฐเคดาห์ (ไทรบุรี) ประเทศสหพันธ
มาเลเซีย

ทิศตะวันตก จดจังหวัดพัทลุง และจังหวัดสตูล⁴

จากสภาพที่ตั้งเมืองสงขลาฝั่งเขาแดง กล่าวได้ว่าเมืองสงขลาตั้งอยู่ในสภาพ
ภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมมาก เพราะนอกจากตัวเมืองจะตั้งอยู่บนเขาคือเขาแดงแล้ว ยังมี

¹แหลมสนนี้เป็นคนละส่วนกับแหลมสนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชายหาดเมืองสงขลาปัจจุบัน
แต่เป็นบริเวณที่ตั้งอยู่ฝั่งเดียวกับเขาแดง

²กรมเจ้าท่า, ข่าวกรมเจ้าท่าเรื่องโครงการทำเรื่อน้ำลึกสงขลา ฉบับพิมพ์
(ม.ป.ท. 2520), หน้า 1.

³จังหวัดสงขลา, บรรยายสรุปจังหวัดสงขลา 2521, (สงขลา : โรงพิมพ์
เมืองสงขลา, 2521), หน้า 4.

⁴ราชบัณฑิตยสถาน, อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 3,
(พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2507), หน้า 1357.

พรมแดนธรรมชาติทางตอนใต้คือทะเล เป็นป้อมปราการในการตั้งรับข้าศึกได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง แม้จะใช้กำลังปราบกบฏเมืองสงขลาถึง 2 ครั้งก็ยังไม่สามารถปราบได้¹

นอกจากลักษณะชายฝั่งที่เป็นพรมแดนธรรมชาติอันเป็นสภาพยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมแล้ว ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นระยะที่มีการติดต่อกับประเทศตะวันตกหลาย ๆ ประเทศ ได้แก่ โปรตุเกส สเปน ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศสตามลำดับ โดยเฉพาะการติดต่อกับอังกฤษมีสัมพันธภาพที่เลวร้ายถึงขั้นมีการประกาศสงครามในปี พ.ศ. 2230² สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงตระหนักถึงความไม่ปลอดภัยของไทยจึงมีรับสั่งให้มองซิเออร์เคลอรา วิสวกรชาวฝรั่งเศส ทำป้อมคู ประตู หอรบ ขึ้นที่บางกอกแห่งหนึ่ง ที่เมืองสงขลาแห่งหนึ่ง และที่เมืองนครศรีธรรมราชแห่งหนึ่ง³ ฉะนั้น เมืองสงขลาจึงได้รับการสนับสนุนให้เป็นเมืองที่มีสภาพยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมทั้งสภาพภูมิศาสตร์ และสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

สภาพภูมิศาสตร์ของเมืองสงขลา นอกจากที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว สงขลายังมีท่าเรือที่เหมาะสม ดังปรากฏในจดหมายเหตุของมองซิเออร์ เวเรต์ ผู้ตรวจการท่าของบริษัทรันฝรั่งเศสฝ่ายอินเดียตะวันออก ลงวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2228 ว่า

¹ พลับพลึง มูลนิธิศิลป, "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสสมัยอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2199-2246)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2519), หน้า 23.

² พงศ์อินทร์ สุขขจร, ประวัติศาสตร์ไทย (พระนคร. องค์การคำคุณุสกา, 2505), หน้า 194.

³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 47 พิมพ์ในงานปลงศพ นายหนู อมาคยกุล (พระนคร. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471), หน้า 21.

ไทยได้ยกเมืองให้ราชทูตเมืองหนึ่ง เมืองนั้นคือเมืองสงขลา ใกล้กับเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลามีท่าเรือ ซึ่งดูจะเป็นท่าเรือที่ดีมาก แต่เรือใหญ่จะตองเขาออกได้ จึงจะเป็นท่าเรือที่ดี แต่ได้มีคนบอกกับข้าพเจ้าว่า เรือมีระวาง 500 - 600 ตัน ได้เคยเขาออกแล้ว ...¹

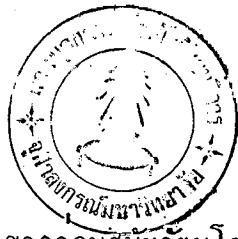
แสดงว่าลักษณะท่าเรือเมืองสงขลาอยู่ในสภาพที่เหมาะสม และเป็นที่สนใจแก่นานาประเทศที่เข้ามาติดต่อกับไทย ต่างก็แสดงเจตจำนงที่จะมาตั้งสถานีการค้าที่เมืองสงขลา โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ ปราบกฏหลักฐานในจดหมายของจอห์น จูร์แดง หัวหน้าพ่อค้าชาวฝรั่งเศส ที่เมืองปัตตานี มีไปถึงเอกอัครราชทูตของ หัวหน้าพ่อค้าชาวอังกฤษ ที่กรุงสยาม ลงวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2164 ว่า

สาธุตราที่ข้าพเจ้าได้ ขียนถึงท่านฉบับก่อน เกี่ยวกับการค้ากับเมืองลิกอร์นั้น ไครขอเตือนมาอีกครั้งหนึ่งว่า อย่าลืมหันหน้าทำการนี้ เพื่อให้เราสามารถทำการค้ากับลิกอร์ให้จนได้ เพราะข้าพเจ้าเข้าใจว่าเจ้านายของเราก็คงมีประสงค์จะให้เรามาติดต่อกาขายกับลิกอร์และแชนกอร์²

จึงอาจกล่าวได้ว่า ความสำคัญจากสภาพที่ตั้งทางสถาปัตยกรรมของเมืองสงขลาส่งผลให้เมืองสงขลาที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเมืองนครศรีธรรมราช

¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ พิมพ์ในงานศพ นายประยูร อมาตยกุล (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2470), หน้า 114.

² กรมศิลปากร. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 แปลโดย ไพโรจน์ เกษมนนกิจ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2512), หน้า 132.

ความสำคัญทางการเมืองของเมืองสงขลาอันสมัยรัตนโกสินทร์

เมื่อพิจารณาจากสภาพที่ตั้งของเมืองสงขลา ย่อมเป็นเครื่องสนับสนุนให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองสงขลาทั้งในทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะความสำคัญทางการเมืองนั้น ถึงแม้ว่าคนสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองสงขลาเกือบจะไม่ใช่รู้จัก นอกจากชื่อที่ปรากฏในฐานะที่เป็นเมืองประเทศราชเมืองหนึ่งในจำนวน 16 เมืองที่ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พ.ศ. 1893 - 1912) ซึ่งได้แก่ เมืองมะละกา ชะวา ตะนาวศรี นครศรีธรรมราช ทะวาย เมาะตะมะ เมาะลำเลิง สงขลา จันทบูร พินนุโลก สุโขทัย พิษัย สวรรคโลก พิจิตร กำแพงเพชร และ นครสวรรค์¹ (แท้จริงแล้ว มะละกา เพิ่งเกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. 1943 หรือ ค.ศ. 1400 นี้เอง)²

ต่อมาความสำคัญของเมืองสงขลาได้มีมากขึ้นตามลำดับ เริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173 - 2198) เมืองสงขลาเริ่มปรากฏความสำคัญได้ก่อการกบฏโดยแขกมลายูคนหนึ่ง จากหลักฐานในจดหมายเหตุของบาทหลวง เคอซัวซี ซึ่งเดินทางเข้ามาเมืองไทยในฐานะผู้ช่วยทูตของ เซวกเลีย เคอโซมองค์ ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกเหตุการณ์ในจดหมายเหตุว่า

เมื่อปี ค.ศ. 1624 (พ.ศ. 2185) มีแขกมลายูคนหนึ่งได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ที่เมืองสงขลา และได้ขบถต่อพระเจ้ากรุงสยาม แขกมลายูผู้นี้ได้ทำป้อม กู ประตูหอรบอย่างแข็งแรงแน่นหนา และในไมซาก็โคชักชวน

¹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำภังราชานุภาพ. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พระนคร : สำนักพิมพ์โอเคียนส์โคร์, 2505), หน้า 99.

²J. Kennedy. A History of Malaya (London : Macmillan & Co. Ltd., 1962) p. 1-3; D.G.E. Hall. A History of South East Asia (London : Macmillan & Co. Ltd., 1960), p. 179-180.

บรรดาพ่อค้าทั้งหลายให้ไปค้าขายในเมืองสงขลาอย่างใหญ่โตมาก ฝ่ายไทย
โดยกักกองทัพไปรบหลายครั้ง แต่ก็แพ้กลับมาทุกครั้ง ต่อมาแขกมลายู
คนนี้ก็ตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ เรียกกันว่า พระเจ้าเมืองสงขลา . . .¹

จากกบฏเมืองสงขลาในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ปรากฏหลักฐานว่าทาง
ฝ่ายกรุงศรีอยุธยา ได้พยายามใช้กำลังปราบปรามหลายครั้ง แต่ไม่สามารถปราบได้
แม้ว่าการปราบกบฏครั้งนั้นไทยได้ขอความร่วมมือจากฮอลันดา ซึ่งเป็นชาวตะวันตกที่
เข้ามาติดต่อทำการค้าขายกับไทยมาช้านาน และมีสัมพันธภาพกับไทยมากกว่าชาติอื่น ๆ
ดังปรากฏในบันทึกของ โยสต์ สเตกาเตน ผู้จัดการห้างฮอลันดา ณ กรุงศรีอยุธยา ตอนต้น
แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง ได้กล่าวถึงสัมพันธไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับฮอลันดา
ในหนังสือที่แต่งเมื่อ พ.ศ. 2179 (ค.ศ. 1636) ดังคำแปลในประชุมพงศาวดารภาค 76
ดังนี้

พวกเราชาวฮอลันดาได้เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรสยามได้ 30 ปีแล้ว และ
ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากพระมหากษัตริย์ตลอดมา . . . การค้าขาย
ของเราถึงจะไม่ไต่กำไรมากมายจนเกินไป แต่แม้กระนั้นพวกเราก็ยังได้รับ
ไมตรีจิตมิตรภาพจากพระมหากษัตริย์มากกว่าชนยุโรปชาติอื่นได้รับ²

นอกจากไมตรีจิตที่ฮอลันดาได้รับจากไทยในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองแล้ว
ฮอลันดา ยังได้รับสิทธิพิเศษกว่าพวกอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือโปรตุเกส โดยได้รับอนุญาต

1021.25 (1004) 1021.26 พทท 44 มทร.

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44 "เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้า
มาตั้งที่กรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ 5" พิมพ์แจกในงาน
ปลงศพ นายแยม สุรวงศ์ าลา (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470),
หน้า 75 - 76.

²สังข์ พันโนทัย, พระเจ้าปราสาททอง (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภาพระสุเมรุ,
2516), หน้า 197.

ให้ทำการค้าขายที่สงขลาได้เป็นเวลานาน และยังได้รับพระราชทานทำเลให้ชาวฮอลันดา
ปลูกสร้างบ้านอีกด้วย¹ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไทยมีต่อฮอลันดาอย่างมาก
เพราะฉะนั้น ความหวังของไทยที่ต้องการได้รับความช่วยเหลือจากฮอลันดาในการปราบ
ปรามความไม่สงบของหัวเมืองภาคใต้ ย่อมเป็นสิ่งที่ไทยคาดหวังว่าฮอลันดาควรจะตอบ
สนองไมตรีจิตของไทยได้ แต่ผลที่ได้รับมิได้เป็นไปตามที่ไทยคาดหวัง กล่าวคือ นอกจาก
ฮอลันดาไม่ได้มีเจตนาช่วยไทยปราบกบฏสงขลาแล้ว ฮอลันดากลับส่งเรือ 2 ลำมายึดเมือง
ตะนาวศรีของไทยไว้อีก²

การก่อกบฏของเมืองสงขลามีข้อที่ควรสังเกตและพิจารณาประการหนึ่ง กล่าวคือ
การที่สงขลาเกิดการแข็งข้อต่อกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จนั้น เมืองสงขลานั้นจะได้รับความ
สนับสนุนจากฮอลันดา³ ด้วยเหตุนี้ ลำพังกำลังของกรุงศรีอยุธยาเองจึงไม่อาจปราบ
สงขลาได้สำเร็จ เมืองสงขลาจึงเป็นอิสระพ้นจากอำนาจกรุงศรีอยุธยาตลอดรัชสมัยพระเจ้า
ปราสาททอง

อย่างไรก็ตาม ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231)
ก็สามารถปราบกบฏเมืองสงขลาได้สำเร็จ เมื่อ พ.ศ. 2223 ดังปรากฏในจดหมายเหตุ
เคอรัชัวชี ว่า

¹กรมศิลปากร. เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151 - 2163 และ พ.ศ. 2167 - 2185 แปลโดย นันทา สุกกุล (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 63.

²กรมศิลปากร. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1, หน้า 15.

³สังข์ พัทธโนทัย, พระเจ้าปราสาททอง หน้า 310.

กรันเมื่อ 6 ปี (พ.ศ. 2223) ที่ล่วงมาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามได้ส่ง กองทัพเรือซึ่งมีจำนวนเรือรบเป็นอันมาก ให้มาที่เจ้าสงขลาอย่างสามารถ เจ้าสงขลาได้ต่อสู้อย่างสามารถ และไทยก็ไ้จับตัวไปได้ ก็โดยที่ผู้รักษา ป้อมแห่งหนึ่งได้คิดประทุษร้าย (ต่อเจ้านายของตัว) คือไทยได้ลอบวางเพลิง กล่อมให้ผู้รักษาป้อมนี้เอาใจออกห่างจากเจ้านายของตัว แล้วไทยจึงได้เข้าไปในป้อม เอาดอกไม้เพลิงโยนเข้าไปในเมือง เพลิงได้ติดลุกลามไหม้วัง ของพระเจ้าสงขลาจนหมดสิ้น ในระหว่างที่เกิดขุลมุนกันในเมือง เนื่องจาก ช่วยกันดับเพลิงนั้น ไทยได้ยกทัพเข้าไปในเมืองได้ ไทยจึงได้ทำลายป้อม คุก ประตู่ หอรบ และบ้านเมืองจนเหลือแต่พื้นดิน เพราะเกรงคนอื่นจะมา ตั้งมั่นขบถอีก¹

แสดงให้เห็นว่าเมืองสงขลาในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่กำลังเข้มแข็งมาก กว่ากรุงศรีอยุธยาจะใช้กำลังเข้าปราบปรามก็ต้องใช้กองทัพเรือเป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งกลยุทธ์ ที่แยบยลจึงสามารถปราบได้ ความแข็งแกร่งทางการทหารของเมืองสงขลาเท่าที่ปรากฏ มีไว้แต่เพียงการไม่ยอมขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น เมืองสงขลายังได้พยายามแผ่อิทธิพล ทางหัวเมืองภาคใต้ โดยยกกองทัพเข้าทำสงครามกับเมืองปัตตานี เมื่อ พ.ศ. 2212 และจากบันทึกจดหมายของ โยซัง เบอร์โรส์ ที่เมืองไทรบุรีที่มีไปถึงประธานกรรมการ บริษัทที่เมืองสุริยวงวันที่ 28 ตุลาคม ค.ศ. 1674 (พ.ศ. 2217) ว่า "สำหรับข้าพเจ้าของบ้านเมืองที่พึงทราบก็มี เมื่อประมาณ 9 เดือนมาแล้ว ชาวไทยเมืองสงขลารบได้ เมืองปัตตานี ขุนนางนายทหารของเมืองนั้น ได้ถึงแก่ความตายไปเสียมาก"²

สงครามระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองปัตตานีครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็ง ทางการทหารของเมืองสงขลา ดังปรากฏในรายงานที่ ยอร์ช เควิส และจอห์น ปอร์ทแมน

¹ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 44 "เรื่องจดหมายของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามา ตั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ 5" หน้า 76.

²เปี่ยมมยง ส. สุรกิจบรรหาร, จังหวัดสงขลาในประวัติศาสตร์ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), เอกสารอักษำเนา, หน้า 9.

ที่เกคาห์ เขียนถึงประธานและเลานซิด ที่สุรัต ลงวันที่ 3 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1671
(พ.ศ. 2214) ว่า

การศึกระหว่าง ราชอาณาจักรปัตตานีกับเจ้าเมืองสงขลา ยังคงดำเนินอยู่
ต่อไป แม้วาพระเจ้ากรุงสยามจะได้อพยพเสนาไปเจรจาไกลเกลี่ย
ให้ทั้งสองเมืองคืนคืนกันก็ตาม . . . ราชอาณาจักรปัตตานีนั้นไม่ประสงค์จะส่งมณี
กัญชเหมือนกัน แม้วาฝ่ายสงขลาจะมีไพรพลไม่ถึงหนึ่งในสี่ของอีกฝ่ายหนึ่ง
แต่เป็นไพรพลที่มีพละกำลังกล้าสู้และชำนาญการรบยุทธวิธีและคุ้นกับการใช้
ปืนไฟมาก่อนทั้งปืนขนาดใหญ่และปืนเล็ก แต่อีกฝ่ายหนึ่งนั้นทหารส่วนมาก
เป็นทหารฝึกใหม่¹

จากรายงานดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบกำลังพลระหว่างเมืองสงขลา กับเมือง
ปัตตานีแล้ว จะเห็นได้ว่าเมืองปัตตานีได้เปรียบกว่าเมืองสงขลา
แต่เสียเปรียบด้านประสพการณ์และความชำนาญในยุทธวิธีการรบ ในที่สุดเมืองปัตตานี
ก็ต้องพ่ายแพ้แก่เมืองสงขลา

ความสำคัญของเมืองสงขลาจากสถานที่ตั้ง ตลอดจนความเหมาะสมของสภาพ
ภูมิรัฐศาสตร์ รวมทั้งความเข้มแข็งทางการทหาร พลทหารส่วนใหญ่มีประสพการณ์ใน
การสงครามเป็นอย่างดี ดังปรากฏเหตุการณ์ในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ครั้นถึง
รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หลังจากที่ปราบกบฏสงขลาปราบแล้ว จึง
พยายามตัดทอนอำนาจของเมืองสงขลาให้หมดสิ้น เพื่อมิให้ก่อการไม่สงบได้อีกต่อไป
บรรดา ป้อม คู ประตู หอรบ และบ้านเมืองถูกทำลายสิ้น หลังจากนั้นเมืองสงขลา
ก็ลดความสำคัญลงตามลำดับจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี เมืองสงขลาไม่ได้มีความสำคัญเพิ่มขึ้นจากเดิม เนื่องจาก
หลังจากกรุงศรีอยุธยาแตกแล้ว เมืองนครศรีธรรมราชได้มีความสำคัญขึ้นมาแทน โดยการ

¹ กรมศิลปากร. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ
ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2 แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณีกิจ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
คุรุสภาลาดพร้าว, 2513), หน้า 134.

รวบรวมผู้คนตั้งเป็นชุมชนหนึ่งในหัวเมืองภาคใต้เช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้มอบหมายให้ญาติผู้หนึ่งชื่อ วิเถียน มาปกครองเมืองสงขลาในฐานะเมืองขึ้นนครศรีธรรมราช ต่อมาเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ปราบชุมนุมต่าง ๆ ที่ตั้งคนเป็นใหญ่ รวมทั้งชุมนุมนครศรีธรรมราชได้สำเร็จ / จึงทรงตั้งชาวเมืองสงขลาผู้หนึ่งมีนามว่า โยม ให้เป็นพระสงขลา แต่ทรงมีพระราชดำริในภายหลังว่า พระสงขลาหย่อนความสามารถ จึงทรงตั้งนายเหยียง แซ่เฮา ซึ่งเป็นนายอากรรังนก เชื้อชาติจีนฮกเกี้ยน เป็นผู้ที่ราษฎรทั่วไปให้ความเคารพนับถือ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองสงขลา นับเป็นต้นตระกูล ณ สงขลา ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอินทศิรมสมบัติ และหลวงสุวรรณศิริสมบัติ ผู้ว่าราชการเมืองสงขลาให้ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช¹ ซึ่งมีพระเจ้าหลานเธอเจ้านราสุริยวงศ์เป็นเจ้าเมืองได้รับมอบอำนาจในการปกครองหัวเมืองภาคใต้นับตั้งแต่ชุมพรตลอดมาจนถึงหัวเมืองมลายู ด้วยเจ้านราสุริยวงศ์ทรงเป็นพระญาติวงศ์ที่ใกล้ชิด ต่อมาเมื่อเจ้านราสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัย จึงโปรดให้เจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ปกครองเมืองนครศรีธรรมราชต่อมา การปฏิบัติราชการของเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เป็นที่พอพระราชหฤทัยหลายประการ นับแต่การเข้ามาปฏิบัติราชการตามเสด็จไปทัพศึก ใ้เป็นกำลังสำคัญในการทำสงครามกับพม่า ตลอดจนการรักษาพระราชอาณาเขตในหัวเมืองมลายู และที่ยิ่งกว่านั้น เจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ยังมีนโยบายที่แยบยลที่จะสร้างความดีความชอบให้แก่ตนโดยการถวายมุกทำราชการในพระราชวัง เป็นพระสนมอีกด้วย²

ความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชที่ยกมากล่าวในที่นี้ เนื่องจากเมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราชต่างมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกัน กล่าวคือ ขณะที่เมืองใดได้รับ

¹ พระยารวีเชษฐ์ศิริ (ชม). "พงศาวดารเมืองสงขลา ภาคที่ 1" เจ้าพระยาศรีธรรมราชธิเบศ งานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาศรีธรรมราชธิเบศ (จิตร ณ สงขลา) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2519), หน้า 358.

² กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1 เล่ม 1 (พระนคร : คลังวิทยา, 2505); หน้า 82.

การสนับสนุนจากราชธานีให้มีความสำคัญ ย่อมส่งผลกระทบต่ออีกเมืองหนึ่งที่มีความสำคัญ ในขณะเดียวกัน ในสมัยกรุงธนบุรีนั้น เมืองนครศรีธรรมราชมีความสำคัญขึ้นมาแทนที่เมือง สงขลา ใ้รับการสนับสนุนจากราชธานีถึงกับยกฐานะให้เป็นเมืองประเทศราช¹ พระราช ประสงค์ในการเพิ่มอำนาจให้แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้เป็นที่เกรงขาม แก่บรรดาหัวเมืองแขกมลายู นั่นคือความไม่พอใจของเจ้าเมืองสงขลา ย่อมเกิดขึ้นอย่าง ไม่อาจเลี่ยงได้

ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและเจ้าเมืองสงขลานั้น เริ่มจาก พ.ศ. 2320 เจ้าพระยามนตรีศรีธรรมราช มี หนังสือให้กรมการออกมาเก็บเอาผู้หญิงช่างทอหูก และบุตรสาวกรมการ บุตรสาวราษฎร ชาวเมืองสงขลา พาไปเมืองนครศรีธรรมราชหลายสิบคน² เหตุการณ์ครั้งนั้นสร้างความ ไม่พอใจอย่างมากแก่หลวงสุพรรณคีรี (เหยียง) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา จึงได้เข้าเฝ้า และกราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ทรงทราบวาระราษฎรได้รับความเดือดร้อนยิ่งนัก และ ขอแยกเมืองสงขลาให้พ้นจากอำนาจการปกครองของเมืองนครศรีธรรมราชมาขึ้นตรงต่อ กรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดให้แยกเมืองสงขลาเป็นเมืองตรีขึ้นกับกรุงธนบุรี³

¹ องค์การคำคุณุสภา, ประชุมพงศาวดาร ภาค 73 (เล่ม 46) ทำเนียบข้าราชการ นครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณุสภา, 2512), หน้า 41.

² หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุกรุงธนบุรีไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 223. และ วิเชียรคีรี (ชม), พระยา, เจ้าพระยาศรีธรรมราชธิเบศ หน้า 358.

³ สุภาภรณ์ คัลล์ลาวัณย์, "บทบาทของเจ้าพระยามนตรีศรีธรรมราช (น้อย) ที่มีต่อ รัฐบาลกลางและหัวเมืองภาคใต้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 139.

หลังจากนั้นสถานการณ์ที่ตั้งเครียดระหว่างเมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราช ก็ยุติลง เมืองสงขลาจึงเป็นอิสระพ้นจากอำนาจเมืองนครศรีธรรมราชกลับมาขึ้นตรงต่อ กรุงเทพมหานครสืบรัชกาล

ความสำคัญทางเศรษฐกิจของเมืองสงขลา ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยที่บ้านเมืองยังไม่เจริญเท่าทุกวันนี้ เส้นทางคมนาคมที่สะดวกและใช้กันมากที่สุดคือการคมนาคมขนส่งทางน้ำ บ้านเมืองใดที่ติดต่อกับทะเลย่อมได้เปรียบเมืองที่ไม่มีดินแดนติดต่อกับทะเล เมืองสงขลาจัดเป็นเมืองหนึ่งที่มีสภาพทำเลที่ตั้งที่เหมาะสม เพราะมีสภาพเมืองเป็นเมืองท่า ได้รับการกล่าวถึงในจดหมายเหตุของมองซิเออร์ เวเรต์ ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาติดต่อกับไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. 2228¹ ว่าเมืองสงขลาเป็นเมืองท่าที่ดีมาก แม้แต่เอกสารฝ่ายไทยก็ได้บรรยายลักษณะการเดินเรือ บริเวณชายฝั่งคั่นเขานกร่าซึ่งเป็นบริเวณติดต่อกับหัวเขาแดงก็สามารถใช้เดินเรือได้สะดวก เพราะริมหาดด้านในมีลักษณะเป็นร่องน้ำลึก² อย่างไรก็ตาม ลักษณะเมืองสงขลาที่มีข้อเสียอยู่บ้าง กล่าวคือ บริเวณปากอ่าวน้ำตื้น เรือกำปั่นหรือเรือขนาดใหญ่ไม่อาจจอดเทียบฝั่งได้ ซึ่งเป็นข้อบกพร่องที่มีข้อปัญหาใหญ่ในสมัยนั้น เพราะการค้าขายติดต่อกับนานาประเทศมิได้เป็นไปอย่างกว้างขวางเช่นปัจจุบัน

สมัยกรุงศรีอยุธยาชาวตะวันตกหลายชาติเริ่มเข้ามาติดต่อกับการค้าขายกับไทย ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034 - 2072) จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) ได้แก่ประเทศโปรตุเกส สเปน ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส เมืองสงขลาจัดเป็นเมืองหนึ่งที่มีความสนใจจากชาวต่างชาติมาก

¹ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 41, พิมพ์ในงานศพ นายประยูร อมาตยกุล หน้า 114.

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. ชีววัฒน์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 55.

ดังปรากฏในจดหมายของจอห์น จูร์แดง จากปัตตานีมีไปถึง เอกเวอร์ด ลอง ที่กรุงสยาม ลงวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2164 ได้แสดงความประสงค์ที่จะติดต่อกับเมืองสงขลาด้วย¹ ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองสงขลาจัดเป็นเมืองศูนย์กลางที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ไกล่เคียงได้สะดวก ได้แก่ประเทศลาว ญวน เขมร ซึ่งตั้งอยู่บริเวณคาบสมุทรอินโดจีน (โคชินไชน่า) ดังปรากฏในคำพรรณนาบางส่วนของบริษัทอีสต์อินดีส์ของฮอลันดา เมื่อ ค.ศ. 1622 (พ.ศ. 2165) ว่า

เราเห็นว่าจะไม่เป็นการผิดพลาดมากหากจะคิดสร้างคลังสินค้าขนาดใหญ่
ชั้นที่ซิงกอร่า ซึ่งอยู่ไปทางเหนือของปัตตานีเป็นระยะทางประมาณ 24 ลี . . .
ชาวเจาคิวาเราอาจใช้สงขลาเป็นที่สำหรับตระเวนหาสินค้าจากบริเวณไกล่เคียง
เพื่อจัดส่งให้ทางของเราที่กรุงสยาม โคชินไชน่า บอร์เนียว และทางของเรา
บางส่วนที่ประเทศญี่ปุ่นได้เป็นอย่างดี . . .²

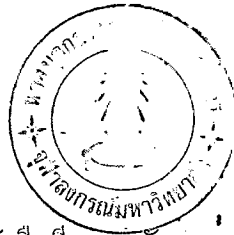
นอกจากสภาพที่ตั้งที่เป็นเมืองศูนย์กลางแล้ว เมืองสงขลายังมีสิ่งดึงดูดใจชาวต่างชาติให้เข้ามาติดต่อกับค้าขายอีกด้วย กล่าวคือ เป็นเมืองท่าปลอดภาษี ไม่มีการเรียกเก็บอากรขนอน เพียงแต่บรรดาพ่อค้าที่เข้ามาค้าขายยอมเสียของกำนัลเพียงจำนวนน้อยให้แก่กะโตะ โมกอลด์ ซึ่งเป็นข้าหลวงของพระเจ้ากรุงสยาม³ แสดงให้เห็นว่าเมืองสงขลาย่อมต้องได้รับความสนใจจากประเทศต่าง ๆ เป็นจำนวนมากและจัดเป็นแหล่งการค้าขายที่สำคัญมากแห่งหนึ่งในสมัยนั้น

การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าจะเกิดขึ้น ย่อมต้องอาศัยเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน จากหลักฐานที่ปรากฏทราบว่า เมืองสงขลามีความเจริญมั่งคั่งทางเศรษฐกิจถึงขนาดมีการผลิตเงินตราขึ้นใช้ ลักษณะของเงินตราเป็นเบี้ยกะแก้ว มีลักษณะเป็นรูตรงกลางกลมคล้ายแปะจีน ความกว้างสูงไล่แต่ละชนิดมีขนาดแตกต่างกัน มีทั้งขนาดกึ่งนิ้วบ้าง ไม่ถึงนิ้วบ้าง กึ่งนิ้วกับกระเบ็ยกน้อยบ้าง มีทั้งหมด 6 ชนิด แต่ละชนิดมีลักษณะเหมือนกันคือหน้าหนึ่งมีอักษรไทยข้างบนว่าสง ข้างล่างว่าขลา มี

¹ กรมศิลปากร, บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรี . . . เล่ม 1 หน้า 132.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 177.

อักษรแยกอยู่ 2 ข้าง อีกหน้าหนึ่งมีหนังสือจีน 4 คิว ต่างกันแต่เพียงขนาดและปีที่กราช
ที่ระบุเท่านั้น¹ สำหรับเงินบาทที่ใช้ได้ แต่ไม่มีใครจะมีเงินบาทแล่อัฐใช้² จากข้อมูลที
ปรากฏไม่มีใครระบุว่าสงขลาเริ่มมีการผลิตเหรียญขึ้นใช้เมื่อใด แต่เข้าใจว่าน่าจะมีใช้มา
ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว โดยพิจารณาจากตัวอักษรที่ปรากฏในเงินเหรียญมีอักษรแยก
ปรากฏ ซึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา เจ้าเมืองที่ปกครองสงขลาที่มีเชื้อสายแขก ได้ปกครอง
เมืองมาเป็นเวลาช้านานร่วม 40 ปี ย่อมได้รับอิทธิพลจากพวกแขกได้ ส่วนตัวหนังสือจีน
ที่ปรากฏนั้นสันนิษฐานว่าเมืองสงขลาตามประวัตินั้นเติบโตขึ้นก็ด้วยกำลังความสามารถของ
ชาวจีนมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ทั้งคนเป็นหลักฐานด้วยกำลังความสามารถของชาวจีน นับ
เป็นต้นตระกูล ณ สงขลา ซึ่งเป็นเจ้าปกครองเมืองนี้ เพราะฉะนั้น การเขียนอักษรจีน
ในเงินเหรียญอาจจะมีตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือต้นสมัยกรุงธนบุรีก็ได้ อย่างไรก็ตาม
ก็ตาม แม้ว่าไม่อาจทราบกำหนดเวลาที่แน่นอนว่าเมืองสงขลาเริ่มมีการผลิตเหรียญขึ้นใช้
เมื่อใดก็ตาม แต่การพบเงินเหรียญก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรือง
เศรษฐกิจของเมืองสงขลาได้เป็นอย่างดี

นโยบายการปกครองเมืองสงขลาตอนสมัยรัตนโกสินทร์

สมัยกรุงศรีอยุธยาหัวเมืองภาคใต้จัดอยู่ในฐานะหัวเมืองชั้นนอกหรือเมืองพระยา
มมหานคร มีเจ้าเมืองปกครองโดยขึ้นตรงต่อราชธานี ได้แก่ ไชยา นครศรีธรรมราช
พัทลุง สงขลา ถลาง เป็นต้น สำหรับอำนาจในการปกครองนั้น พระมหากษัตริย์
ทรงมอบอำนาจให้แก่บรรดาเจ้าเมืองให้ปกครองกันเอง ทั้งนี้เนื่องจากระยะทางที่อยู่
ห่างไกลจากราชธานี ทำให้ไม่อาจปกครองดูแลได้อย่างทั่วถึง คงจะเห็นได้จากหัวเมือง
ไต่ล้งอยู่ห่างไกลจากราชธานีมากเท่าไร อำนาจการควบคุมของราชธานีก็ลดลงตามไปด้วย

¹ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดมณีมาวาส สงขลา

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. ชีววิวัฒน์

การปกครองหัวเมืองภาคใต้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เท่าที่ปรากฏในระยะแรกนั้น อาจกล่าวได้ว่าราชธานีมีใ้ควางนโยบายในการจัดการปกครองหัวเมืองแต่อย่างใด หน้าที่ ความรับผิดชอบที่บรรดาหัวเมืองพึงปฏิบัติต่อราชธานีก็ต่อเมื่อมีพระราชกระแสรับสั่งให้ส่งกำลัง จากหัวเมืองมาสมทบในการปราบปรามความไม่สงบต่าง ๆ อันเกิดจากภายในประเทศหรือ การก่อกบฏแข็งเมืองจากบรรดาหัวเมืองประเทศราช ดังปรากฏในรัชสมัยสมเด็จพระ นเรศวร (พ.ศ. 2133 - 2148) ได้ยกกองทัพไปตีกับพม่าเมื่อพ.ศ. 2126 การตีกับพม่าในครั้งนั้นได้โปรดให้เกณฑ์ทัพเรือเมืองปากใต้ 250 ลำ ให้พระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพ เกณฑ์เรือลำเลียงเมืองนคร เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไชยา 200 ลำ บรรทุกข้าวลำเลียงให้ได้สองพันเกวียน² นอกเหนือจากนี้ก็มีได้ปรากฏให้เห็นถึงนโยบายในการควบคุมหัวเมืองแต่อย่างใด

เนื่องจากนโยบายในการปกครองหัวเมืองมิได้มีการควบคุมอย่างกวดขัน กรณีที่ ราชธานีมีกำลังเข้มแข็ง เหตุการณ์ภายในประเทศเป็นปกติก็ย่อมสามารถรักษาสถานการณ์ ความสงบในพระราชอาณาเขตได้ แต่หากกำลังทหารของราชธานีอ่อนแอลงหรือเกิดการ จลาจลภายในประเทศมีการแย่งชิงราชสมบัติ ย่อมมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามมา นั่นคือ บรรดาเจ้าเมืองตามหัวเมืองต่างถือโอกาสก่อความไม่สงบขึ้น ด้วยตระหนักว่ากำลังจาก ราชธานีคงไม่อาจปราบได้

002922

¹องค์การคำครุสภา. พระราชพงศาวดาร รัชสมัยพระเจ้าพรหมพิงค์ (จาก เล่ม 2 พระนคร : องค์การคำครุสภา, 2504), หน้า 275 แห่งพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ว่า "ศักราช 955 ปีมะเส็งศก" ซึ่งน่าจะเป็นไปได้มากกว่า ทั้งนี้เพราะศักราช 955 ตรงกับ พ.ศ. 2136 ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระนเรศวรขึ้นครองราชย์แล้ว

²องค์การคำครุสภา. พระราชพงศาวดาร รัชสมัยพระเจ้าพรหมพิงค์ (จาก เล่ม 2 (พระนคร : องค์การคำครุสภา, 2504), หน้า 275.

พ.ศ. 2173 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองเสด็จขึ้นเสวยราชย์¹ เป็นระยะที่
เกิดการแย่งชิงราชสมบัติกันหลังจากพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต พระเชษฐาธิราชโอรส
องค์ใหญ่ได้ราชสมบัติตั้งแต่ พ.ศ. 2171 - 2173 พระยาศรีวรวงศ์ซึ่งได้เลื่อนเป็นเจ้า
พระยากลาโหมถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ จึงคุมกำลังเข้าพระราชวัง จับสมเด็จพระเชษฐา
ธิราช พระชนม์เสียใน พ.ศ. 2173 แล้วยกพระอาทิตย์วงศ์ราชอนุชาของสมเด็จพระเชษฐา
ธิราช พระชนม์ได้ 10 ขวบ ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน² แต่สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ครองราชย์
ได้เพียง 36 วัน ก็ถูกเจ้าพระยากลาโหมจับปลงพระชนม์ แล้วสถาปนาตัวเองขึ้นเป็น
พระเจ้าปราสาททองขึ้นครองราชสมบัติ

เหตุการณ์จลาจลที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2173 บรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ทางภาคใต้
ต่างถือโอกาสแข็งเมือง ได้แก่ เมืองปัตตานี ยกทัพเข้าตีพัทลุงและนครศรีธรรมราช
เมืองสงขลาและไทรบุรีก็ตั้งแข็งเมืองในปีเดียวกัน ต่อมาใน พ.ศ. 2174 เมืองนครศรี
ธรรมราชก็ตั้งแข็งเมืองอีก แต่ในที่สุดก็สามารถปราบกบฏได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2175³
ซึ่งต่างกับการปราบกบฏเมืองสงขลา 2 ครั้งในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองคือใน พ.ศ.
2191 และ พ.ศ. 2198⁴ แต่ทางราชธานีก็ยังไม่สามารถปราบได้ เค็ดรื้อจนถึงกับต้อง
ขอความช่วยเหลือจากฮอลันดาค้างไต่กล่าวมาแล้ว

การปราบกบฏเมืองสงขลาในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ทำให้ไทยตระหนัก
ในเจตนาของฮอลันดาว่ามีใ้ตั้งใจช่วยไทยปราบกบฏอย่างจริงจัง และยิ่งกว่านั้นสาเหตุ
ที่สงขลาสามารถต้านทานการโจมตีของกรุงศรีอยุธยาได้นั้น ย่อมแสดงว่าได้รับความช่วย

¹สังข์ พิชโนทัย. พระเจ้าปราสาททอง หน้า 240.

²ณรงค์ พวงพิศ. ประวัติศาสตร์ไทย 1 (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น,
กรมการปกครอง, 2514), หน้า 180.

³สังข์ พิชโนทัย. พระเจ้าปราสาททอง หน้า 240.

⁴พลับพลึง มุลศิลา. "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสสมัยอยุธยา . . ."

เหลือจากฮอลันดาเป็นอย่างดี¹ หลังจากนั้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงทรง
เริ่มดำเนินนโยบายการถ่วงดุลย์อำนาจ (Balance of Power) ค้ำทรงเกรงว่าการที่
ฮอลันดาได้มีอิทธิพลในไทยเหนือชาวยุโรปชาติอื่น ย่อมเป็นการไม่ปลอดภัยต่อความมั่นคง
ภายในประเทศได้ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสจึงแน่นแฟ้นขึ้นเพื่อความอยู่รอด
ของไทยเอง โดยหวังจะได้รับความช่วยเหลือจากฝรั่งเศสในกรณีที่ถูกฮอลันดาและอังกฤษ
แทรกแซง

สำหรับสัมพันธภาพระหว่างไทยและอังกฤษนั้น เริ่มเสื่อมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2222
ก่อนที่จะมีการประกาศสงครามในปี พ.ศ. 2230 อังกฤษได้ช่วยเจ้าเมืองสงขลาก่อการ
กบฏเมื่อปี พ.ศ. 2222² จึงอาจกล่าวได้ว่าปัญหาหัวเมืองภาคใต้ที่เกิดการแข็งเมืองนั้น
มีสาเหตุเนื่องจากปัจจัยภายในและภายนอก กล่าวคือปัจจัยภายในเนื่องจากการแย่งชิง
ราชสมบัติเป็นเหตุให้บรรดาหัวเมืองถือโอกาสแข็งเมือง ค้ำเห็นว่าทางราชธานีต้องแก้
ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในราชสำนักก่อน ทำให้ไม่อาจยกกองทัพไปปราบหัวเมืองภาคใต้
ได้ทันที ประกอบกับปัจจัยภายนอกที่เป็นแรงสนับสนุน ค้ำในระบายนั้นชาวตะวันตกที่เข้ามา
คิดค่อทำการค้าขายกับไทยพร้อม ๆ กับการแสวงหาผลประโยชน์ก็มีส่วนสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง
อีกค้ำ

ค้ำนั้น เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงปราบกบฏเมืองสงขลาได้สำเร็จ
ในปี พ.ศ. 2223 จึงทรงพยายามขจัดและค้ำทอนอำนาจของเมืองนี้ให้หมดสิ้น โดยโปรด
ให้ทำลายป้อม กู ประคู้ หอรบของเมือง ค้ำทรงเกรงจะมีการก่อกบฏอีก เพราะจาก

¹สังข์ พิชโนทัย. พระเจ้าปราสาททอง. หน้า 310. กรมศิลปากร. บันทึก
สัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2, หน้า 9.

²กรมศิลปากร. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี . . . เล่ม 2, หน้า 287.

สภาพที่ตั้งที่ติดพรมแดนกับหัวเมืองแขก ไค้แก้มัดคานี และไทรบุรี หากสงขลาคิดตั้งตนเป็นอิสระอีกย่อมทำได้ไม่ยากนัก เพราะสงขลาเคยมีเจ้าเมืองที่มีเชื้อสายแขกปกครองมาก่อน จึงทรงดำเนิพระบรมราโชบายชักชวนกำลังของเมืองสงขลา พร้อม ๆ กับพระบรมราโชบายที่กองการถ่วงดุลย์กับนานาประเทศ โดยกระชับความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส แทนที่ฮอลันดา มีการทำสัญญาการค้าโดยโปรคให้ออกญาพระเสด็จ (พ่อดคอน) ตำแหน่งโกษาธิบดีทำสัญญาการค้าขึ้นกับราชทูตฝรั่งเศสลงวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1685 (พ.ศ. 2228) ให้สิทธิแก่คนฝรั่งเศสในการนับถือศาสนาและสิทธิการค้าบางประการ และยอมยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศส ใช้อาศัยสร้างป้อมปราการได้¹ การทำสัญญาการค้าฉบับนี้ ฝ่ายไทยต้องการกำลังของฝรั่งเศสมาช่วยสู้รบคัดค้านอำนาจของฮอลันดาและอังกฤษ² แต่ปรากฏหลักฐานต่อมาว่า รัฐบาลฝรั่งเศสบอกคืนเมืองสงขลา และขอเมืองบางกอก และเมืองมะริดแทน³ ทั้งนี้ด้วยเหตุผลทางการเมืองที่ฝรั่งเศสต้องการสร้างป้อมปราการบริเวณ 2 เมือง ซึ่งใกล้กับกรุงศรีอยุธยามากกว่าเมืองสงขลา แสดงให้เห็นว่าการดำเนินนโยบายต่างประเทศของทุกประเทศย่อมต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติเหนือสิ่งอื่นใด

ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี นโยบายในการปกครองหัวเมืองภาคใต้ที่
เด่นชัดมากที่สุดคือการป้องกันความไม่สงบอันเกิดจากหัวเมืองแขกมลายูที่อาจก่อการขึ้นอีก
ด้วยเหตุนี้จึงทรงสนับสนุนเมืองสำคัญทางภาคใต้ให้มีกำลังเข้มแข็งเพื่อจะได้คุมอำนาจหัวเมือง
แขกได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีเจ้าเมืองที่เป็นพระญาติวงศ์ที่ใกล้ชิด
คิดเป็นที่ไว้วางพระทัยยิ่งกว่าเมืองอื่น ๆ ได้โปรดมอบอำนาจให้พระเจ้าหลานเธอ

¹ขจร สุขพานิช. ออกญาวิไชเยนทร์ (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506), หน้า 42.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

เจ้านราสุริยวงศ์มีอำนาจในการปกครองหัวเมืองภาคใต้ นับตั้งแต่ชุมพรตลอดลงมาจนถึงหัวเมืองมลายู ภายหลังจากเจ้านราสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัย จึงโปรดให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) กลับออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะเจ้าเมืองประเทศราช มีบรรดาศักดิ์เป็น "พระเจ้านครศรีธรรมราช" มีอักษรมหาเสนาบดีจตุสดมภ์อย่างเช่นในกรุงธนบุรี¹ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระองค์ต้องทำสงครามอยู่เสมอ ไม่มีเวลาสวดส่องคุณแลหัวเมืองภาคใต้ จึงมอบอำนาจให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ปกครองโดยอิสระ

พระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ทรงหวงแหนเกรงว่า พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) จะก่อกองกบฏแข็งเมือง เนื่องจากพระองค์ทรงสนับสนุนให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ออกไปเป็นเจ้าเมือง และยังมีหลานตาชื่อ พระพงษ์รัตนซึ่งเกิดจากพระเจ้ากรุงธนบุรีกับเจ้าจอมมารดา (ฉิม) ธิดาเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) อยู่ในกรุงธนบุรีด้วย² การที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) พยายามดำเนินนโยบายที่แยบยลเพื่อสร้างความนิยมแก่ตนโดยการถวายธิดาคือเจ้าจอมมารดา (ฉิม) แก่พระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับราชธานีจึงเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น

ดังนั้น นโยบายในการปกครองหัวเมืองภาคใต้ของพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่ทรงพยายามสร้างความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้เมืองสงขลาลดความสำคัญลงอย่างมากในสมัยกรุงธนบุรี แม้แต่ความผิดของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ซึ่งพระยาสงขลา (เหยียง) ได้กราบบังคมทูลเรื่องเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู)

¹ หอสมุดควจิรวิบูลย์. จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. 1138 (พ.ศ. 2319) เลขที่ 6 เรื่องการตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู)

² ธารังศักดิ์ อายุวัฒน์. ราชสกุลจักรีวงศ์และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ฉบับสมบูรณ์ (ภาคจบ) (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองวัฒนา, 2515), หน้า 340 - 341.

มีหนังสือให้กรมการออกจับหญิงข้างทอทุกและบุตรสาวกรมการเมืองสงขลาเข้ามาเป็นนาง
ฝ่ายในของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ความผิดครั้งนี้แทนที่เจ้านครศรีธรรมราช
จะได้รับโทษ พระองค์กลับทรงดำเนินพระบรมราโชบายออมชอมไม่เอาโทษ เพียงแต่
โปรดให้ยกเมืองสงขลาให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานครกาล.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย